

Rovdjur och mat

GÖR KRICKANS DAG TILL NATT

FOTO: JOHN LARSEN

Att fåglarnas år är tydligt inrutat för olika aktiviteter är allmänt bekant, men det är faktiskt inte bara året som ”planeras” av det naturliga urvalet. Färsk forskning visar att också den dagliga rutinen finjusteras fortlöpande i ett intrikat samspel med födoresurser och rovdjur.

Följ med krickan dygnet och året runt – till en tillvaro där ätandet på franska vinterkvarter kan påverka häckningsutfallet i en svensk skogssjö!

En kricka som föds vid en svensk skogstjärn kan skatta sig lycklig om den blir två år. Små änder har av alldeles naturliga skäl kort medellivslängd, och vill man bli gammal är det ingen fördel att dessutom vara ett uppskattat jaktbyte. En miljon skjuts varje år i EU, varför senila krickor med andra ord är ytterst sällsynta. Under sitt korta liv hinner de dock bli makalöst beresta och som alla flyttfåglar måste de var än de än är hitta föda utan att bli andras mat.

Hundratals vetenskapliga uppsatser om en lång rad fågelarter visar hur central just födan är för överlevnad, flyttning och häckning. Dessutom visar de att det gäller att få i sig maten så effektivt och riskfritt som möjligt. Trots en massiv forskningsinsats och trots att

TEXT: JOHAN ELMBERG, CÉLINE ARZEL
& MATTHIEU GUILLEMMAIN

de flesta fåglar i vårt land är just flyttare, är det nästan inga arter som fått sitt dagliga leverne och än mindre sitt ätande kartlagt i ett året-runt-perspektiv. Utan sådan kunskap är det svårt att förstå en arts ekologi och uppträdande, än mindre hur man kan hjälpa den att fortleva i en värld full av miljöförändringar. Undantag finns dock: några gåsararter har följts med stoppur och protokoll nästan året runt och med litet god vilja kan man säga att några vadararter rentav platsar i kategorin. I övrigt är det dock tunnsått. Detta gäller också änder, även om födoval och tidsanvändning studerats hos några arter på enstaka lokaler och årstider.

Mot denna bakgrund lade vi upp ett projekt där krickans ätande

och allmänna leverne skulle nagelfaras med enhetliga metoder genom hela dess så kallade "flyway" året runt i två år. Något liknande har vad vi vet aldrig tidigare gjorts för en flyttande svensk häckfågel. Viltforskningsmedel från Naturvårdsverket gav oss möjlighet att följa krickan från vintervisten i Camargue via rastplatser i Normandie och Sydsverige till häckningsområdena i Västerbotten.

KRICKANS HEMLIGA NATTLIV

Redan under de inledande tidsbudget-studierna i Camargue fick vi överraskade resultat. Mycket tack vare högupplösande nattkikare från NATO kunde vi fastställa att krickan under vintern är ett utpräglat nattdjur. Så fort mörkret lägger sig lämnar de de stora grunda sjöar som många Camargue-besökare förknippar med svepande flamingos och vadande hägrar. Istället söker änderna upp mindre våtmarker och översvämmade risfält, där en stor del av natten sedan tillbringas med att äta spillsäd och frön från vattenväxter. Det visade sig också att vid kyligare väder och inför avflyttningen norrut kan krickorna ägna mer än halva dygnet åt äta!

Varför då detta mumsande i lönn i nattens mörker? Man kan tycka att det vore mer effektivt att söka föda i dagsljus, när det är lättare att se var maten finns och vad den består av. Svaret visade sig vara rovfåglarna; vi fann ett mycket starkt samband mellan den tid som krickorna åt i dagsljus och mängden patrullerande rovfåglar, i detta fall främst brun kärrhök.

På de första rastlokalerna längs vårflyttningrutten, men ännu i Frankrike, låg de nattliga matvanorna kvar på samma höga nivå, men nu kompletterade med ett drastiskt ökat födointag dagtid. Detta är förstås ett direkt svar på ökad energiförbrukning under flyttningen, men kanske också ett sätt att lagra näring för dåligt väder och andra bakslag senare under resan. Att fett emellertid är

tungt att bära kan vi alla intyga, och väger man blott 350 gram har man betydligt mindre möjligheter än till exempel gäss att lägga på sig så att det räcker ända fram till häckningsområdet.

FÄRRE ROVFÅGLAR – DJUPARE VATTEN

Det nattliga ätandet var lika intensivt när krickorna några veckor senare anlände till södra Sverige, men vid denna tid är nätterna så pass korta att mycket av det ändå sker i någorlunda gott ljus. Var och en som studerat den dagliga tidsbudgeten hos änden så här års undrar med en tung gäspning hur mycket sömn de stackarna får mellan själva flyttepisoderna och allt ätande. Redan i Sydsverige är dock faran att bli tagen av rovfåglar klart mindre än i Frankrike, vilket fascinerande nog direkt avspeglar sig i att krickan letar föda på allt djupare vatten. I Camargue är det helt enkelt "så farligt" att de flesta krickor bara doppar själva näbben när de letar föda – det gäller att vara vaksam och att hela tiden ha ögonen ovan vattenytan. Mycket av den goda maten blir alltså kvar på större djup helt enkelt för att den är för farlig att äta av! Allt eftersom faran från rovfåglar avtar tar de däremot för sig av djupare belägna smörgåsbord.

Under den senare delen av vårflyttningen och när krickorna är nyanlända nära sina häckningslokaler kan upp till 90% av dygnet ägnas åt att söka föda och äta. Nu handlar det antagligen om att återställa förbrända reserver av fett och proteiner, men också om att "lagra upp" inför själva häckningen. Vi förväntade oss att honorna av det senare skälet vid denna tid skulle ägna mer tid åt att äta än hannarna – det är ju utomordentligt energikrävande att producera ägg. Till vår förvåning såg vi dock ingen skillnad mellan könen därvidlag. Att så är fallet under själva flyttningen är inte så märkligt om nu all energi går till "flygresan", men att det inte var någon skillnad när de väl kommit fram förblir ett förbryllande faktum.

FOTO: CHRISTELLE LUCAS

Födosökande kricka *Anas crecca*. Lägg märke till att den inte doppar huvudet djupare än att ögat blir kvar ovanför vattenytan.

FOTO: JOHN LARSEN

60 000 märkta krickor visar också om inte annat att forskning och fågelskydd måste bedrivas i ett året-runt-perspektiv och att dessa därmed blir i sanning internationella angelägenheter. Mot bakgrund av behovet av geografisk helhetssyn är det alarmerande att just en del av vårflyttningens strategiska rastområden är underrepresenterade i nätet av skyddad natur i stora delar av Nordeuropa. En kvalificerad gissning är att betydelsen av rastlokalerna som nyttjas under vårflyttningens senare del, till exempel det mycket omskrivna Umeälvens delta, kan vara ytterst stor för en framgångsrik slutfas av flyttningen och för själva häckningen.

Avslutningsvis väcker vår forskning också en del tankar om den evolutionära bakgrunden till krickans och andra simänders mer långväga flyttningssvanor. Traditionellt har man antagit att rik tillgång på föda allena – inte minst för ungarna – skulle göra resan norrut värd att göra, men faktum är att många nordliga våtmarker med häckande krickor är fattiga på både insektsföda och frön. Våra studier antyder att det i stället kan vara predationstrycket – alltså risken att vuxna, ägg och ungar blir tagna av rovdjur – som är det huvudsakliga skälet till att krickorna gör den vanskliga resan till oss för att häcka.

Är det trycket från rovfåglar, snarare än tillgången på föda, som får krickor och andra änder att flytta långt mellan häckningsplats och vinterkvarter? Anas crecca.

JOHAN ELMBERG

Akvatisk biologi och kemi, Högskolan Kristianstad.

Johan.Elmberg@hkr.se

FOTO: JOHN LARSEN

FETA VÅRFÅGLAR GER FLER UNGAR

Vissa mönster kräver dock ofantliga arbetsinsatser innan de framträder. När vi analyserade data från 60 000 krickor ringmärkta i Camargue fann vi ett fantasieggande samband mellan vår och höst, nämligen att ungfågelandelen i de återvändande kontingenterna på hösten var högre de år som de avflyttande individerna sex månader tidigare lämnat Camargue med hög medelvikt. Att fåglars häckningsframgång kan bero på hur mycket reserver de tar med sig till häckningsplatserna är känt från gäss och arktiska vadare, men att arter som inte anses ha kapacitet att lagra fett och proteiner på samma sätt ändå visar starka samband mellan kondition och häckningsframgång med ett halvårs förskjutning, är något helt nytt och spännande i fågelekolonin.

Av ännu okända skäl lyckas alltså häckningen bättre de år krickorna lämnar Camargue i god kondition, trots att ytterst litet i artens fysiologi tyder på att de kan ta med sig reserver från vinterkvarter eller rastplatser till häckningsområdena. Om de nu verkligen inte kan lagra och ta med sig näring kan det istället vara en kedja av samband som ligger bakom det funna mönstret. Man kan till exempel tänka sig att flyttande fåglar i god kondition kan starta vårflyttningen tidigare, att de kommer fram i bättre kondition och att de kan börja sin häckning tidigare. Att en tidig häckningsstart sedan ofta leder till god ungpåproduktion har vi visat i tidigare studier (se VF 2005:3).

VARFÖR FLYTTA NORRUT?

Det bara att inse att vi ännu har mycket att lära om hur fåglar lagrar och använder olika näringsämnen, och hur detta i sin tur påverkar exempelvis flyttning, beteende, ruvningsstart och äggens kvali-

Om en krickbona skall ha bra häckningsframgång är det viktigt att hon kan äta sig fet under vintervistelsen. Anas crecca.